

12. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / Скакун Ольга Федорівна. Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
13. Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия: монография / Владимир Сергеевич Соловьев. – Собр. соч.: в 2-х т. – М.: Издательство «Мисль», 1988. – Т. 1.
14. Теория государства и права: курс лекций / М. И. Байтин, Ф. А. Григорьев, А. И. Демидов та ін. / За ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – 672 с.
15. Цвайгерт К., Кёту Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2-х т.: монография. – Пер с нем. – М.: Международные отношения, 1998. – Том 2. – 512 с.
16. Четвернин В. А. Современные концепции естественного права: монография / В. А. Четвернин / Отв. ред. В. А. Туманов. – М.: Наука, 1988. – 144 с.

The article is devoted researching of one of sources of civil law of Ukraine – norms of moral.

Статья посвящена исследованию одного из источников гражданского права Украины – нормам морали.

СПАДКУВАННЯ ПАЮ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

Ссауленко Н. В.,

здобувач НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті досліджуються питання правового регулювання спадкування паю виробничого кооперативу.

Ключові слова: виробничий кооператив, пай, спадщина, заповіт, членство в кооперативі.

Припинення членства у виробничому кооперативі відбувається у разі смерті фізичної особи – члена кооперативу. Смерть члена виробничого кооперативу значною мірою впливає на подальше існування зазначеної юридичної особи, при цьому виникають як організаційні, так і майнові питання, які пов'язані зі спадкуванням паю у виробничому кооперативі. Питання спадкування паю виробничого кооперативу науковцями фактично не було розглянуто. Не можна стверджувати, що дане питання науковцями взагалі не досліджувалося, разом з тим їх основна увага була прикута до загального припинення корпоративних прав учасників господарських товариств та підприємств [1], або спадкування окремих видів корпоративних прав, наприклад, акцій акціонерних товариств, часток товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю [2]. На сьогодні така організаційно-правова форма як виробничий кооператив не дуже поширена [3], однак питання їх діяльності та спадкування паю є мало вивченим та актуальним. Тому метою статті є дослідження окремих питань щодо правового регулювання спадкування паю виробничого кооперативу.

Правове регулювання діяльності виробничих кооперативів здійснюється ст. 95–110 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [4], ст. 163–166 Цивільного кодексу України [5] (далі – ЦК України), Законом України «Про кооперацію» [6] (далі – Закон про кооперацію), Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» [7] (далі – Закон про СК).

Аналіз зазначених законодавчих актів не дає однозначного визначення порядку спадкування паю виробничого кооперативу, в зв'язку з цим варто звернутися за досвідом до законодавства інших держав.

На відміну від України, наприклад, в законодавстві Російської Федерації (далі – РФ) не лише передбачено положення щодо спадкування паю члена кооперативу у Цивільному кодексі РФ, а й прийнято 8 травня 1996 року Закон РФ «Про виробничий кооператив». При цьому, на нашу думку, були закладені основні принципи спадкування паю померлого члена виробничого кооперативу. Так, ст. 1176 Цивільного кодексу РФ визначає, що до складу спадкового майна члена виробничого кооперативу входить пай цього члена в складеному капіталі кооперативу та спадкоємці можуть стати членами кооперативу лише після згоди інших членів кооперативу [8, с. 307, 311–312]. Статтею 7 Закону РФ «Про виробничий кооператив» передбачено, що в разі смерті члена виробничого кооперативу його спадкоємці можуть бути прийняті в члени кооперативу, якщо інше не передбачено статутом товариства. В іншому разі кооператив сплачує спадкоємцям вартість паю померлого члена кооперативу, нараховану заробітну плату, премії та виплати [9, с. 202].

Таку саму схему спадкування містить і Цивільний кодекс Франції, а саме: спадкоємці можуть стати учасниками товариства після схвалення їх кандидатури іншими учасниками. Спадкоємці, які не стали учасниками товариства, мають право лише на отримання вартості частки свого спадкодавця (ст. 1870, 1870-1 ЦК Франції) [10, с. 545].

Щодо українського законодавства, то в ст. 1219 ЦК України зазначено, що не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема, право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами.

Тобто ЦК України пріоритет у вирішенні питання про спадкування паїв виробничого кооперативу надає закону або статуту. Це положення підтверджує і ч. 4 ст. 166 ЦК України, в якій зазначається, що у разі смерті члена виробничого кооперативу його спадкоємці можуть бути прийняті у члени кооперативу, якщо інше не

встановлено статутом кооперативу. За відмови прийняти спадкоємців у члени кооперативу кооператив виплачує спадкоємцям вартість паю померлого члена кооперативу. Стаття 21 Закону про кооперацію встановлює, що право власності членів кооперативу – фізичних осіб на свою загальну частку успадковується. Разом з тим ст. 13 зазначеного Закону містить положення про те, що членство в кооперативі припиняється у разі смерті члена кооперативу – фізичної особи. У зв'язку з цим виникає низка запитань, що стосуються спадкування паю виробничого кооперативу, а саме:

- 1) Що розуміється в законі про кооперацію під поняттям «право власності членів кооперативу – фізичних осіб на свою загальну частку»?
- 2) Як співвідноситься спадкування паю члена кооперативу з поняттям «право на участь у товариствах»?
- 3) Чи має право член кооперативу заповідати свій пай у виробничому кооперативі?
- 4) Який порядок набуття спадкоємцями паю померлого члена кооперативу в разі відмови його стати членом виробничого кооперативу?

Для визначення поняття «право власності членів кооперативу – фізичних осіб на свою загальну частку» необхідно згадати цивільно-правові положення щодо змісту права власності. Відповідно до ст. 317 ЦК України встановлюються три правомочності власника: право володіння, право користування та право розпорядження своїм майном. Фізична особа, яка бажає стати членом виробничого кооперативу, повинна написати заяву про вступ до кооперативу та внести вступний внесок, який визначається статутом (ст. 11 Закону про кооперацію). Стаття 21 Закону про кооперацію зазначає, що пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Під паєм виробничого кооперативу розуміють майновий внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки. Залежно від переданого майна і формуються паї членів виробничого кооперативу. Стаття 2 Закону про кооперацію стверджує, що вступний внесок – це грошовий чи інший майновий неповоротний внесок, який особа зобов'язана сплатити у разі вступу до корпоративної організації.

Можна зробити висновок, що все майно та грошові кошти, що передаються як вступні внески, переходять у власність кооперативу та фактично правом розпоряджатися даним майном може лише кооператив. Право власності член кооперативу має лише на пай, тобто на певну частку пайового фонду. При цьому не можна погодитися з науковцями, які стверджують, що член кооперативу має право на отримання будь-якого майна, що було ним внесено при формуванні майна виробничого кооперативу [11, с. 110]. Адже ст. 21 Закону про кооперацію зазначає, що член кооперативу має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості..., а земельної ділянки – у натурі. Право обирати, яке майно необхідно передати, на нашу думку, належить кооперативові. Право власності члена кооперативу – фізичної особи на свою загальну частку виникає лише в разі виходу члена кооперативу, виключення його зі складу членів кооперативу чи в разі смерті. Тобто можна вивести принцип існування права власності на майно виробничого кооперативу: матеріальна власність – у виробничого кооперативу, а права на пай – у члена кооперативу. Звідси і видозміна змісту права власності. У зв'язку з цим не можна погодитися з самим формулюванням ч. 4 ст. 21 Закону про кооперацію. До моменту смерті члена кооперативу йому належить лише майнове право на пай, адже вільно володіти, користуватися та розпоряджатися майном кооперативу член кооперативу не має права. Володіння, користування та розпорядження майном кооперативу здійснюють органи управління кооперативу відповідно до їх компетенції, визначеної статутом кооперативу (ст. 19 Закону про кооперацію). Відповідно, ч. 4 ст. 21 Закону про кооперацію необхідно змінити та викласти в такій редакції: «У разі смерті члена виробничого кооперативу до складу його спадщини включається право на отримання його паю в грошовій формі або майна, яке відповідає паю, а також інших виплат, які нараховані та належали померлому».

Щодо відповіді на друге питання, то, перш за все, варто з'ясувати правову природу поняття «право на участь у товариствах», адже, як уже зазначалося, відповідно до ст. 1219 ЦК України дане право не входить до складу спадщини.

ЦК України, незважаючи на те, що містить ст. 100, яка називається «Право участі в товаристві», разом з тим не дає визначення такого права, лише зазначає, що таке право є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Однак ст. 167 ГК України дає визначення поняття «корпоративні права» та зазначає, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Тобто право на участь у товаристві є складовою корпоративного права особи. Разом з тим С. Кравченко після аналізу ст. 167 ГК України, ст. 12 Закону про кооперацію робить висновок, з яким варто погодитися, про те, що права члена кооперативу є ширшими за корпоративні права, адже корпоративні права стосуються лише внутрішніх відносин у кооперативі, а права членів – й зовнішніх відносин (можливості відступити свій пай), а також взагалі тих можливостей, які надають йому правові зв'язки з кооперативом [12, с. 95]. В літературі висловлюється думка, що корпоративні права можуть успадковуватися спадкоємцями, коли у статуті кооперативу існує положення про допустимість такого спадкування й інші члени кооперативу проти цього не

заперечують. В усіх інших випадках спадкується частка у майні кооперативу, яка належала померлому учаснику цього підприємства [13, с. 2]. На нашу думку, ця позиція є досить спірною, оскільки спадкуватися частка у майні виробничого кооперативу не може, враховуючи те, що власником такого майна є сам кооператив. Інша справа, що спадкоємець може відмовитися стати членом кооперативу чи сам кооператив може відмовити у реалізації цього права. Тому у такому випадку спадкується не пай у майні кооперативу, а майнове право члена на виплату певної грошової суми у випадку припинення участі в кооперативі. Відповідно, не можна погодитися в певній частині із думкою В. М. Кравчука про те, що об'єктом спадкування є не майно підприємства, оскільки воно є власністю самої юридичної особи, а корпоративні права, які належали засновнику [14, с. 631].

Щодо участі в кооперативі спадкоємців, то ст. 11 Закону про кооперацію чітко зазначає, що фізична особа може вступити до виробничого кооперативу подавши заяву та сплативши вступний внесок. Порядок вступу до кооперативу встановлюється в статуті кооперативу (ст. 164 ЦК України, ст. 8 Закону про кооперацію.) Тобто в будь-якому разі варто звернутися до статуту, і якщо в статуті прописано положення про отримання згоди інших членів кооперативу, то відповідно дане правило повинно бути дотримано. Однак є один нюанс, а саме, ч. 1 ст. 163 ЦК України, ст. 2 Закону про кооперацію передбачає обов'язкову трудову участь члена виробничого кооперативу. Відповідно, в разі зазначення в статуті кооперативу права спадкоємця на участь у виробничому кооперативі спадкоємець самостійно обирає: чи бути йому членом кооперативу, чи відмовитись від такого членства.

Член виробничого кооперативу може скласти заповіт лише щодо майнової складової своєї частки, адже право на участь в кооперативі, як ми вже зазначили, є особистим немайновим правом і до складу спадщини не входить. Однак виникає питання: спадкодавець в заповіті прописав, що спадкоємець має право на отримання паю лише за умови його членства у виробничому кооперативі та особистої трудової участі. В статуті виробничого кооперативу міститься положення про те, що в разі смерті члена кооперативу його спадкоємці автоматично стають членами кооперативу. Однак спадкоємці не бажають бути членами кооперативу, а хочуть лише забрати грошовий еквівалент паю. Як бути в цій ситуації?

За ст. 1242 ЦК України такий заповіт називається заповітом з умовою, тобто заповідач може обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо). Разом з тим ч. 2 ст. 1242 ЦК України визначає, що умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства. На нашу думку, така умова буде суперечити загальному поняттю кооперативу, а саме, ч. 1 ст. 163 ЦК України, ст. 1 Закону про кооперацію, які визначають виробничий кооператив як добровільне об'єднання на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності. Відповідно, умова заповіту, яка встановлює обов'язок спадкоємця стати членом виробничого кооперативу, за рішенням суду може бути визнана нікчемною.

Відповідь на питання щодо порядку набуття спадкоємцями паю померлого члена кооперативу ґрунтується на тому, що нотаріус за наявності у спадкодавця паю у виробничому кооперативі має право на підставі офіційних документів (довідки з ЄДРПОУ, статуту виробничого товариства) зазначати пай померлого та на підставі проведеної незалежної аудиторської перевірки наводити його вартість. Однак наявність свідоцтва про право на спадщину не означає, що спадкоємець одразу отримає грошову компенсацію вартості паю, адже Закон про кооперацію не зазначає чітко, в які строки повинна бути сплачена компенсація за пай померлого члена кооперативу. Стаття 21 Закону про кооперацію зазначає, що строк на одержання зазначеної частки не може перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу. Те саме положення міститься і в ч. 1 ст. 25 Закону про СК. Ніби то за аналогією, можна до спадкування паю виробничого кооперативу застосувати вищезазначені положення. Однак, на нашу думку, дворічний термін очікування є занадто великим, адже за два роки кооператив взагалі може бути ліквідований. Крім того, в законодавстві України є норми, які передбачають менший строк при розрахунку з учасником, який виходить з товариства з обмеженою відповідальністю чи товариства з додатковою відповідальністю. Так, ст. 54 Закону України «Про господарські товариства» передбачає, що виплата провадиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов з товариства, і в строк до 12 місяців з дня виходу.

Беручи до уваги викладене, варто ч. 4 ст. 21 Закону про кооперацію доповнити реченням: «Розрахунок із спадкоємцями щодо компенсації паю, що відмовилися бути членами кооперативу або яким відмовили в такому праві, здійснюється в строк до 12 місяців з часу відкриття спадщини, однак не раніше затвердженого фінансового звіту за рік про господарську діяльність кооперативу. Виплата заробітної плати та інших виплат померлого члена виробничого кооперативу здійснюється одразу після пред'явлення свідоцтва про право на спадщину».

На підставі аналізу різних нормативно-правових актів України, Російської Федерації та Франції можна зробити висновок про необхідність врегулювання діяльності виробничих кооперативів окремим законодавчим актом, в якому б були чітко зазначені загальні положення про діяльність виробничого кооперативу, права та обов'язки членів кооперативу, органи управління виробничим кооперативом, майно кооперативу, порядок переходу права власності на пай члена кооперативу в разі його смерті тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Голодницький Э.* Как получить компанию в наследство // Юридична практика. – 2005. – № 19 (385). – С. 16 – 17; *Кравчук В.* Зміна власника (засновника) приватного підприємства // Підприємництво, господарство і право. – 1999. – № 9. – С. 44 – 51.
2. *Кравчук В. М.* Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – 720 с.; Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд. Науково-практичний посібник / С. Я. Фурса, С. І. Фурса, О. М. Клименко, С. Я. Рабовська, Л. О. Кармаза та інші; За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2007. – 1216 с.
3. *Наприклад*, станом на 01.01.2012 року в м. Києві зареєстровано кооперативів 2729, із них лише 257 – виробничих. За даними Головного управління статистики в м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gorstat.kiev.ua. В АР Крим станом на 01.01.2012 року зареєстровано 2586 кооперативів, із них 153 – виробничі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sf.ukrstat.gov.ua.
4. *Господарський кодекс України* від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
5. *Цивільний кодекс України* від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
6. *Про кооперацію*: Закон України від 10.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
7. *Про сільськогосподарську кооперацію*: Закон України від 17.07.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.
8. *Зайцева Т. И.* Наследственное право в нотариальной практике: комментарии (ГК РФ, ч. 3, разд. V), метод, рекомендации, образцы док., норматив. акты, судеб. практика: практ. пособие / Т. И. Зайцева, П. В. Крашенинников; Федер. нотар. палата России. Центр нотар. исслед. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 800 с.
9. *Кашанина Т. В.* Корпоративное право – М.: НОРМА–ИНФРА, 1999. – 486 с.
10. *Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона)* / Пер. с франц. В. Захватаев / Предисловие: А. Довгерт, В. Захватаев / Приложения 1 – 4: В. Захватаев / Отв. ред. А. Довгерт. – К.: Істина, 2006. – 1008 с.
11. *Цивільний кодекс України*: коментар. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. – 856 с.
12. *Кравченко С.* Схожість та розбіжності між поняттями права участі у товаристві, корпоративних прав та прав учасників товариства // Право України. – 2007. – № 4. – С. 95.
13. *Рабовська С. Я.* Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. Я. Рабовська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – С. 2.
14. *Кравчук В. М.* Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – 720 с.

Issues of legal regulation related to the inheritance of the production co-operative share are investigated.

В статтє исследуются вопросы правового регулирования наследования паев производственного кооператива.

ПРАВА СУБ'ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ВИНАХІД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА АВСТРІЇ

Закорецька Л. О.,

*молодший науковий співробітник відділу правових проблем підприємництва
НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

У статті досліджуються питання права суб'єкта інтелектуальної власності на винахід в Україні та Австрії.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, винахід, об'єкт права інтелектуальної власності.

Права суб'єктів інтелектуальної власності відіграють важливу роль в сучасних умовах переходу до ринкових відносин. І, оскільки право інтелектуальної власності є підгалуззю цивільного права, то значить, ті самі особи можуть бути суб'єктами права інтелектуальної власності. Досвід розвинених країн, насамперед Австрії, засвідчує, що саме по собі виробництво вже не є визначальним чинником зростання економічних показників, а поступово поступається місцем як науці, так і розвитку новітніх технологій. У зв'язку з цим питома значимість інтелектуальної власності в житті людей зростає навіть не щодня, а щогодини.

Уряди країн свідомо прагнуть заохочувати застосування результатів творчої праці, а також сприяти вільній торгівлі в інтересах економічного та соціального розвитку.

Згідно зі ст. 463 ЦК України суб'єктами права інтелектуальної власності на винахід є: винахідник, інші особи, які набули прав на винахід за договором чи законом [1, с. 235–236]. Винахідник – фізична особа,